

BARCELONA
CRÒNICA FOTOGRÀFICA
1844-1986

AUTOR: DES CONEGUT / FONS: FRANCESC JOSEP ROMAN CAMPOY

Daniel Venteo

BARCELONA

CRÒNICA FOTOGRÀFICA

1844-1986

 efadós®

 Ajuntament
de Barcelona

BARCELONA

CRÒNICA FOTOGRÀFICA

1844-1986

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: febrer 2021

Tercera impressió: febrer 2024

© dels textos: Daniel Venteo Meléndrez

© del pròleg: Joaquim Borràs i Gómez

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original i disseny:

Editorial Efadós

Col·laboració:

Ajuntament de Barcelona

Amb el suport:

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de portada:

Autor desconegut / AFCEC

Acronims:

ACRDMTV (Associació per a la
Recerca i Divulgació de la Memòria
de la Trinitat Vella)

AFB (Arxiu Fotogràfic de Barcelona)

AFCEC (Arxiu Fotogràfic del Centre
Excursionista de Catalunya)

AGDB (Arxiu General de la Diputació
de Barcelona)

AHFP (Arxiu Històric Fort Pienc)

AHPN (Arxiu Històric del Poblenou)

AHRNB (Arxiu Històric de Roquetes-
Nou Barris)

AMDC (Arxiu Municipal Districte de
Les Corts)

AMDCV (Arxiu Municipal del Districte
de Ciutat Vella)

AMDG (Arxiu Municipal Districte de
Gràcia)

AMDHG (Arxiu Municipal del
Districte d'Horta-Guinardó)

AMDNB (Arxiu Municipal del
Districte de Nou Barris)

AMDS (Arxiu Municipal del Districte
de Sants-Montjuïc)

AMDSM (Arxiu Municipal del
Districte de Sant Martí)

AMDSG (Arxiu Municipal del Districte
de Sarrià-Sant Gervasi)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

CERHISEC (Centre de Recerca
Històrica del Poble-sec)

ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic
de Catalunya)

ISBN 978-84-17432-91-1
DL B-4151-2021

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació
pública o transformació d'aquesta obra només pot
ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars,
salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu
fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta
obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets
Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

Una mirada ciutadana a la història de la ciutat

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

Barcelona, una crònica fotogràfica familiar

Pàg. 12

1844-1879

Les fotografies més antigues de Barcelona

Pàg. 48

1880-1900

La Barcelona de l'Exposició Universal
del 1888

Pàg. 100

1901-1913

La nova Barcelona del segle xx

Pàg. 170

1913-1930

Cap a l'Exposició Internacional del 1929

Pàg. 264

1931-1939

L'efímera Barcelona republicana en pau

Pàg. 330

1939-1975

Barcelona, any zero:
la reinvençió franquista de la ciutat

Pàg. 510

1975-1986

Barcelona en transició:
cap al restabliment democràtic

Pàg. 564

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

UNA MIRADA CIUTADANA A LA HISTÒRIA DE LA CIUTAT

Joaquim Borràs i Gómez, arxiver

Aquest nou llibre de l'historiador i museòleg Daniel Venteo que teniu a les mans ens transporta a una ciutat oblidada on els records de les fotografies dels fets històrics i els testimonis dels racons perduts ens endinsen en la millor novel·la fotogràfica que mai s'hagi pogut escriure amb més de 500 imatges, moltes d'elles inèdites o desconegudes. Avui, aquest autor és, sens dubte, un dels millors representants d'una generació d'investigadors i divulgadors de la història de Barcelona i dels seus barris.

Sorprèn gratament l'ambició d'oferir un relat cronològic continuat des de les fotografies més antigues conservades a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, posteriors al 1842, fins al 1986, l'any de la designació olímpica de Barcelona. Però, i aquí hi ha la novetat, aquesta publicació està feta en la pràctica majoria amb fotografies d'àlbums familiars, fotografies domèstiques, és a dir, no professionals. Evidentment, els fotoreporters també hi són presents però gairebé d'una manera anecdòtica i, principalment, amb fotògrafs d'estudi del segle XIX, com ara Joan Martí o Antoni Esplugas, quan encara no existia la fotografia *amateur*.

Aquesta obra no és, ni ho pretén, una història de la fotografia de la Barcelona antiga o de l'Eixample, sinó que aconsegueix ser una història visual de tots els barris de la ciutat, des de les fotografies més antigues conservades fins a la dècada del 1980. Així, hi trobem representades imatges sorprenents de la Ciutat Vella desapareguda, de les antigues fàbriques del Poblenou o de Sants, dels convents i les escoles de Sarrià, dels transports públics que arriben als barris de Gràcia, Horta, la Sagrera... Una visió plural i des de la diversitat geogràfica i social de la capital catalana.

Els darrers anys, sortosament, s'ha revalorat tot el patrimoni fotogràfic de Barcelona amb diferents iniciatives (publicacions, exposicions, conferències...), que han tingut l'epicentre en els grans noms de la fotografia o en els grans esdeveniments o paisatges de la nostra ciutat. Tanmateix, el discurs de la crònica gràfica contemporània no s'en-

tendria sense la riquesa dels arxius familiars o domèstics que han volgut deixar testimoni, amb l'única pretensió de plasmar una mirada ciutadana i desinteressada d'allò que ens envolta o del que hem viscut tots en la nostra vida.

Des d'aquestes pàgines vull fer un reconeixement a totes les iniciatives privades i col·lectives per conservar aquest patrimoni fotogràfic únic i per donar-lo a conèixer a la societat. Els arxius familiars són una part de la memòria democràtica de la ciutat que han de trobar el seu encaix i han de poder col·laborar amb les institucions públiques per construir un relat plural i divers. En aquest sentit, també vull reivindicar el paper dels arxius públics com a referents del tractament integral del patrimoni fotogràfic i de la seva dinamització en múltiples activitats. Perquè, en paraules de l'amic arxiver Joan Boadas, «els arxius no són un regal dels nostres pares, són un préstec dels nostres fills».

Introducció

BARCELONA, UNA CRÒNICA FOTOGRÀFICA FAMILIAR

Daniel Venteo, historiador i museòleg

A Barcelona, de llibres de fotografia històrica se n'han publicat molts, tant cronològics i temàtics com dedicats a autors destacats o fins i tot a nissagues de fotògrafs, com és el cas de les obres de referència sobre els Brangulí, els Pérez de Rozas o els Merletti o sobre Frederic Ballell, Agustí Centelles o Antoni Campaña, a més de l'ineludible manual sobre els fotoreporters barcelonins. Com que es tracta de fotògrafs professionals, en l'obra d'aquests autors és abundant la crònica política i institucional, els esports de masses i tot el relacionat amb la vida social i cultural en un sentit molt ampli, sense oblidar els succe-

sos més tràgics de la crònica negra. Tot allò que fos, en definitiva, noticable per als mitjans de la premsa escrita que publicaven les seves imatges. El més habitual era que el mateix esdeveniment fos cobert per diversos d'aquests reporters gràfics, als arxius dels quals podem trobar en determinats casos imatges molts semblants.

Aquest llibre que teniu a les mans és de signe ben diferent. En el mig miler de fotografies seleccionades, d'un marc cronològic que abasta prop d'un segle i mig de trajectòria històrica de la ciutat de Barcelona, s'ha renunciat a utilitzar majoritàriament les imatges dels fotoreporters professionals: pràcticament la totalitat de les fotografies publicades del segle xx en les pàgines que segueixen a continuació procedeixen d'àlbums familiars privats. Es tracta de

fotografies domèstiques, disparades amb l'única voluntat de perpetuar en el temps un record personal, com un acte íntim que s'ha transmès familiarment, generació rere generació, en molts casos des de fa més d'un segle fins a l'actualitat. Són records dels pares, avis i rebesavis que s'han conservat com a testimoni d'un lligam familiar que dibuixa la identitat de la persona que atresora les fotografies: imatges que són un mirall en el qual ens reconeixem.

Els barcelonins, tant se val si de naixement o d'adopció, no solament són els protagonistes de les instantànies sinó que també en són els autors; en tots els casos coneixem quina ha estat la família que ha conservat la fotografia, tot i que no sempre està documentat qui va prémer el botó de la càmera per perpetuar l'escena sobre la placa de vidre o el fotograma del carret. En cap cas són autors anònims, sinó desconeguts; i així apareix en els crèdits de la fotografia. Si les persones estimades són les protagonistes indiscutibles d'aquestes imatges, no hi ha

dubte que també ho és la ciutat de Barcelona en tota la seva complexitat urbana i social. A diferència dels reportatges dels fotoreporters professionals, que habitualment tenien com a principal escenari el centre polític, econòmic i representatiu de la ciutat, als barris de Ciutat Vella i de l'Eixample, les fotografies domèstiques dels àlbums familiars mostren una realitat que s'estén per tots els racons de Barcelona, des dels barris més benestants fins als més humils. Tots sense excepció. Les formes de vida i el degoteig quotidià de la vida diària són els motius més freqüents de les fotografies, tot i que no els únics. L'arquitectura i l'urbanisme hi són presents, com també el món laboral, la religiositat i fins i tot també els esdeveniments polítics que van marcar la convulsa vida política catalana i espanyola durant el segle xx, especialment durant les dècades del 1930 i del 1970.

El llibre hauria de prendre com a data icònica d'inici del relat visual l'any 1839, quan es va realitzar la primera fotografia de la història de Barcelona i de tot Espanya.

Aquell daguerreotip es troba encara avui perdut, tot i que coneixem què reflectia impressionat sobre la placa de coure: el pla de Palau en primer terme, amb una part dels edificis dels porxos d'en Xifré i de la Llotja al fons de la composició, separats pel passeig d'Isabel II. De només cinc anys després, del 1844, daten les primeres fotografies ja conservades també en plaques de daguerreotip, que són, precisament, uns retrats personals d'un jove barceloní. Al llibre, el retrat familiar de Barcelona i dels seus habitants es desenvolupa d'una manera ininterrompuda al llarg del següent segle i mig, fins als anys de la Barcelona preolímpica, el 1986.

La realització d'aquesta obra no hauria estat possible sense la tasca desenvolupada entre els anys 2010 i 2021 per l'Editorial Efadós amb la seva col·lecció «L'Abans» dels barris de Barcelona. Durant aquests anys s'han publicat, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona i l'Arxiu Municipal i els seus centres, 19 volums dedicats monogràficament als barris de la ciutat. En el seu conjunt, aquests volums conformen un corpus fotogràfic inaudit de més

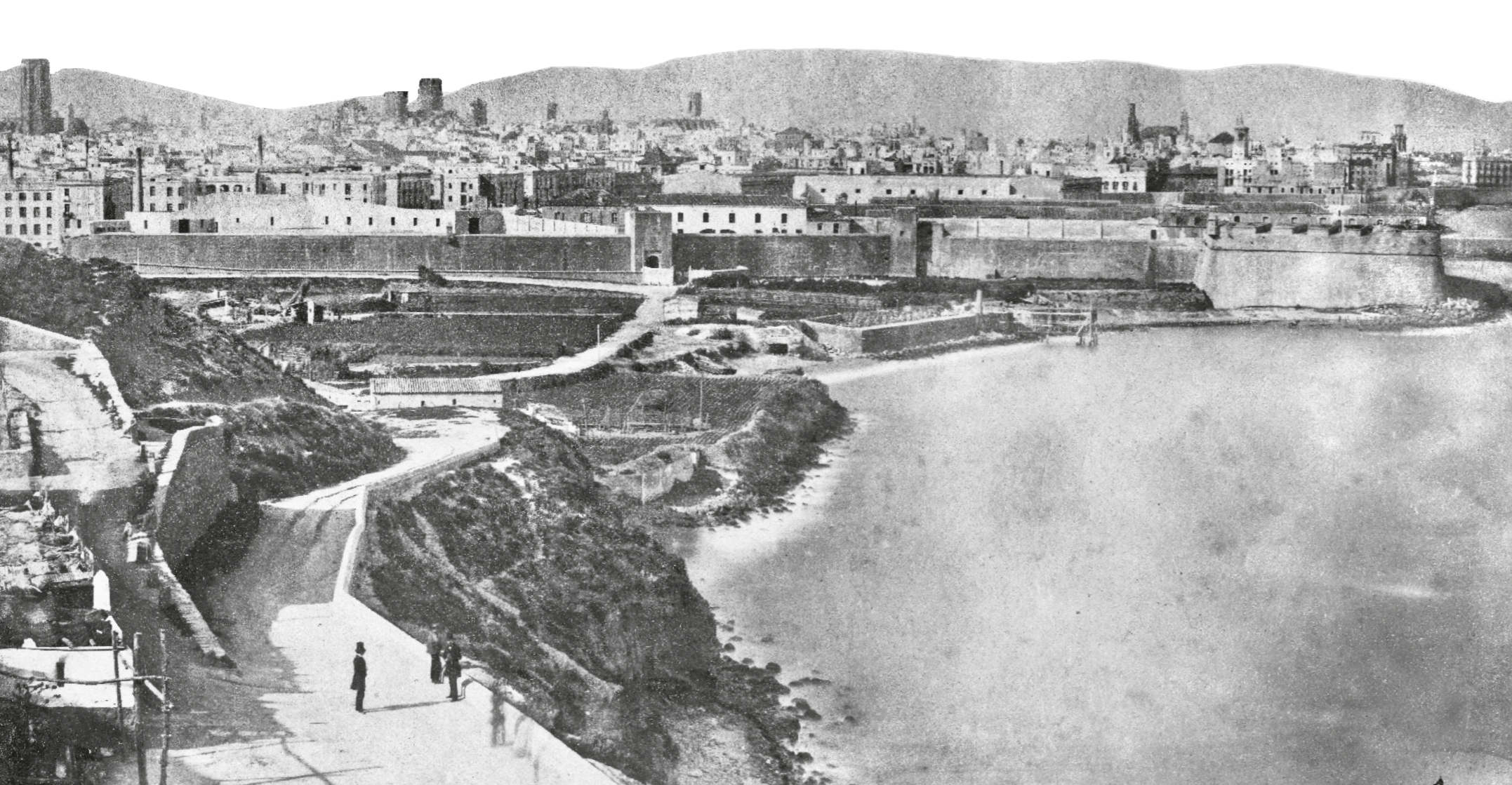
de 38.000 fotografies, en gran part inèdites. Una extensa nòmina d'autors i documentalistes –amb la inestimable contribució d'editors, coordinadors editorials, dissenyadors gràfics i correctors– han treballat sobre un nombre encara més gran d'imatges, tot i tenir present que, per al conjunt de tot Catalunya, l'editorial ja ha publicat 158 volums de les mateixes característiques amb un nombre aproximat d'imatges publicades que s'acosta a les 160.000. Mai abans cap iniciativa cultural havia aconseguit aplegar un volum tan considerable i heterogeni de documents fotogràfics sobre la nostra història contemporània. Aquest llibre que teniu a les mans és deutor de tots els volums dedicats a la ciutat de Barcelona. Un agraïment particular, també, a l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona i a la xarxa d'Arxius Municipals de Districte de Barcelona, que entre els seus fons particulars també conserven nombroses fotografies familiars. Gràcies al seu ingrés en els arxius públics, aquestes imatges són accessibles per a tothom.

AUTOR DESCONEGUT / FONS FRANCISCO ARAUZ LARREGOLA

LA RAMBLA I LA FOTOGRAFIA

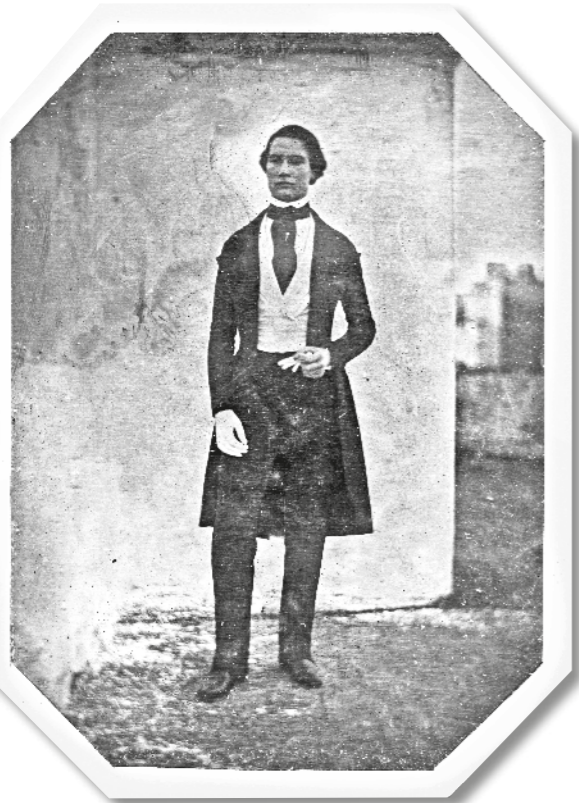
La Rambla forma part de la història de la fotografia a Barcelona des dels seus orígens. Aquí i al pla de Palau s'establiren els primers estudis de fotografia i, encara a les últimes dècades del segle xx, es trobaven fotògrafs minuters entorn del monument a Colom. Una d'elles era la Carme, icona de la infància de diverses generacions de barcelonins.

1844-1879

Les fotografies més antigues de Barcelona

Diumenge, 10 de novembre del 1839. A partir de les dotze del matí, el pla de Palau acull una munió de barcelonins atrets per l'anunci per part de l'Acadèmia de Ciències i Arts de la presentació en públic a tot l'Estat d'un nou invent revolucionari: el daguerreotip. Aquí tenia lloc la realització de la primera fotografia de la història peninsular: una vista del pla de Palau amb la Casa Xifré i la Llotja presidint la imatge. Aquella primera placa de daguerreotip va ser sortejada entre els assistents i encara avui roman perduda. Actualment, les imatges més antigues conservades daten del 1842 en endavant. Durant les dècades següents, fotògrafs estrangers i locals van retratar, com mai abans, la ciutat de Barcelona, immersa durant les dècades centrals del segle en ple procés d'expansió amb l'enderrocament de les muralles i la construcció de l'Eixample.

EDUARD COLL

 Eduard Coll és el nom del primer barceloní del qual es conserven retrats fotogràfics. Les imatges publicades a l'esquerra daten dels anys 1844 i 1847 respectivament. Van ser nombroses les famílies benestants que van abraçar apassionadament el nou invent del daguerreotip i es van fer retratar als estudis d'una nova professió emergent: el fotògraf.

CASA VIDAL-QUADRAS

 La cantonada del passeig d'Isabel II amb la muralla de Mar, on llavors –i encara ara– hi havia la Casa Vidal-Quadrás, és la primera visió urbana conservada de la història de Barcelona en fotografia. Al fons, la Barceloneta amb el seu paisatge arquitectònic encara dominat pels edificis de poca altura i les fàbriques el 1848.